

HELIKON

3/2001

HELSINGIN YLIOPISTON
HUMANISTISEN TIEDEKUNNAN
KIRJASTO

HELIKON 3/2001

Agamemnonin perhehelvetti

Vesa Vahtikari

3

10

Ali Pasha, Per Oluf Brønstedt ja Lordi Byron

Martti Leiwo

Hyveen rakastaja ja hänen kirjansa

Liisa Kanerva

17

20

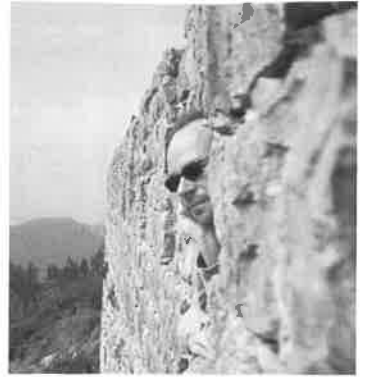
Arto Kivimäki ja Pekka
Tuomisto:

Rooman keisarit

Ari Saastamoinen

Uutisia ja tapahtumia

22

Sarjanäytelmiä ja tyranneja

Televiossa esitetään runsaasti sellaisia sarjoja, joissa saman perheen tai pienen piirin vaihteita seurataan päivittäin. Sarjojen tekijöiden tarkoitus on saada katsoja jäämään koukkuun kalan tavoin. Kun on kerran kunnolla kiinni, irrottautuminen ei enää onnistukaan, sillä ihmismieli nyt vaan on sellainen.

Kierrelläessäni kesällä opiskelijoiden kanssa Kreikassa opintomatalla pohdimme myös klassillisen kauden kreikkalaisten suhdetta omiin näytelmäsarjoihinsa. Jos ajatellaan, että henkilö eli esimerkiksi 70-vuotiaaksi Ateenassa 400-300 luvulla e.a. ja alkoi käydä kaksi kertaa vuodessa teatterissa suurten juhlien aikana, sekä välillä ehkä muutenkin, noin 20-vuotiaana, hän näki melkomoisen määrän näytelmiä käytännössä kolmesta aiheesta: Oidipuksesta ja hänen perheestään, Agamnemonista ja hänen perheestään sekä Herakleesta ja hänen perheestään. Näiden onnettomien perhe-elämä tuli kaiketi tutummaksi kuin oma. Voi vain todeta, että koukkuun jäätin Ateenassakin. Me siis haluamme ikuisesti – noin yksinkertaistettuna – seurata tuttua ja tarpeeksi kamalaa, ja ihaila aina pieniä ja nerokkaita muutoksia tässä tutussa formaatissa. Olen sanaton sen nerouden edessä, joka meidän mieleemme näin pystyy vangitsemaan. **Vesa Vahtikari** palauttaa Helikonin lukijoiden mieleen kaikkien aikojen suosituimman perhehelvetin artikkelissaan Agamemnonin suvusta kertovista näytelmistä. **Liisa Kanerva** puolestaan kertoo Antonio Averlinosta, Pietarin kirkon ovet suunnitelleesta arkkitehdista.

Kun kävin ensimmäisen kerran Ioanninassa vuonna 1982 oli kuuma ja täysin tuuleton päivä. En tiennyt kaupungista mitään ja kokemus sinne tullessani olikin lähes tyrmistyttävä. Matka läpi Epeiroksen vuorien Igumenitsasta sinne oli upea karuudessaan, mutta se ei todellakaan osannut valmistaa seuruettamme näkyyn, jonka kohtasimme. Kaupungin sijainti järven rannalla ja sen yhä vieläkin aistittavissa oleva historiallinen loisto lumosivat meidät. Kaupunki nukkui kuumuudessa täysin hiljaisena, mikä lisäsi maagista tunnelmaamme. Sittemmin sain tietää, että kaupungin menneisyys todella olikin mahtava. Kaupungin historia synnytti myöhemmin kiinnostuksen sen suureen mieheen, **Ali Pashaan**. Ali oli ilmeisen vaikuttava persoona, joka pyöritteli Euroopan suurvaltoja hetken aikaa kuin äiti taikinasta pikkupullia.

Martti Leiuo

Agamemnonin perhehelvetti

Vesa Vahtikari

Argoksen hallitsijasuvun tarina Pelopsista Atreuksen ja Agamemnonin kautta Oresteeseen ja koko suvun onneton kohtalo olivat parasta mahdollista ainesta antiikin saippuaaoopperoille. Vesa Vahtikari pohdiskelee kaikkia kahdeksaa meille säilynyttä tragediaa, joissa suvun vaiheista kerrotaan, sekä muita suvun mytologiasta kertovia lähteitä. Lisänä hän tuo esiin myös muutaman uuden ajan näytelmän antamaan oman mausteensa pelopidien suvun vaiheille.

Argoksen hallisijasuku

Täydellisimmät sukupuut Argoloksen hallitsijasuvuille antiikin lähteistä antavat toisella vuosisadalla e.a.a. Ateenassa vaikuttanut kronologisti Apollodoros ja maantiteilijä Pausanias (2. vs. j.a.a.). Tällaiset hallitsijasukujen sukupuut laadittiin huolellisesti ja harkiten ehkäpä aristokraattisten perheiden valta-aseman oikeutukseksi. Viidennellä vuosisadalla e.a.a. Argosta pidettiin doorilaisena kaupunkina ja kirjallisessa traditiossa siellä asusti kaksi kansaa ennen doorilaisten tuloa: pelasgit ja akhaijit. Näiden kansojen vaiheisiin sekoittuvat myös pelopidien vaiheet, sillä Oresteen poika Teisamenos mainitaan akhaijien kuninkaana.

Pelopsin sukuun liittyy rikas mytologia: Pelopsin kilpajo Oinomaoksen kanssa, Atreuksen veljelleen Thyesteelle

tarjoama kannibalistinen ateria, Menelaoksen vaimon Helenan menetys Parikselle, Agamemnonin oman tytären Ifigeneian uhraus, Klytaimestran aviorikos Aigisthoksen kanssa ja heidän suunnittelemansa ja toteuttamansa Agamemnonin murha ja Oresteen suorittama äidinmurha. Itse asiassa on mahdollista, että Pelopsin suvun mytologia sai alkunsa Vähässä-Aasiassa ja voi olla, että Agamemnon ja hänen perheensä ovatkin suhteellisen myöhäinen lisä argiivien mytologiaan.

Suvun vaiheet tragediassa Oresteia

Aiskhyloksen trilogia *Oresteia* esitettiin vuonna 458 e.a.a. Sen osia olivat jälkipolville säilyneet näytelmät *Agamemnon*, *Hautaubrintuotjat* ja *Eumenidit*. Neljäntenä esitettiin satyyrinäytelmä *Proteus*, joka ei ole säilynyt. Aiskhy-

los voitti esityksellään Dionysia-juhlien ensimmäisen palkinnon.

Agamemnonin tapahtumapaikka on Argos. Kuningas Agamemnon palaa Troijan sodasta voittajana punaista mattoa pitkin kotiin, mutta hänen vaimonsa Klytaimestra surmaa hänet ja hänen jalkavaimonsa Kassandran, Troijan kuninkaan Priamoksen tyttären. Klytaimestran rakastaja Aigisthos, Agamemnonin serkku, on avustajana murhan suunnittelussa ja toteutuksessa.

Hautaubrintuajat jatkaa siitä, mihin *Agamemnon* jäi. Useita vuosia on kulunut Agamemnonin murhasta, kun Orestes, Agamemnonin ja Klytaimestran poika, palaa kotiin maanpaosta Fokiksesta. Orestes ja hänen sisarensa Elektra tunnistavat toisensa, kunhan Elektra ensin on huomannut isänsä haudalla Oresteen hiuskiehkuran ja jalanjäljen ja näkee vielä lisäksi Oresteen yllä tälle itse kutomansa vaatteen. Orestes pääsee yhdessä ystävänsä Pyladeen kanssa juonen avulla palatsiin, he tuovat muka viestiä Oresteen kuolemasta. Palatsissa Orestes surmaa ensin Aigisthoksen ja astuu sitten ulos pihalle, jossa hän kohtaa äitinsä. Klytaimestra paljastaa rintansa ja anoo armoa, mutta Orestes ja Pylades vievät hänet sisään palatsiin, jossa Orestes surmaa hänet. Orestes joutuu kuitenkin pakenemaan äitinsä kostonhenkiä, raivottaria.

Eumenideissa Orestes on paennut Delfoihin anomaan suojaa Apollonilta raivottaria vastaan. Apollon puolustaa Orestesta, mutta kehottaa tätä hakemaan lopullista päätöstä Athenen kaupungista. Orestes saapuu Ateenaan raivottarien edelleen ajaessa häntä takaa. Athene kutsuu areiopagin koolle antamaan tuomion äidinmurhasta ja ilmoittaa, että jos äänet kuitenkin menevät tasan, asia ratkeaa Oresteen eduksi, koska Athene itse on hänen puolellaan. Näin tapahtuukin, ja näytelmän lopuksi raivottaret laantuvat raivostaan, muuttuvat hyvántahtoisiksi ja lupaavat siunausta Ateenalle.

Sofokleen *Elektra*

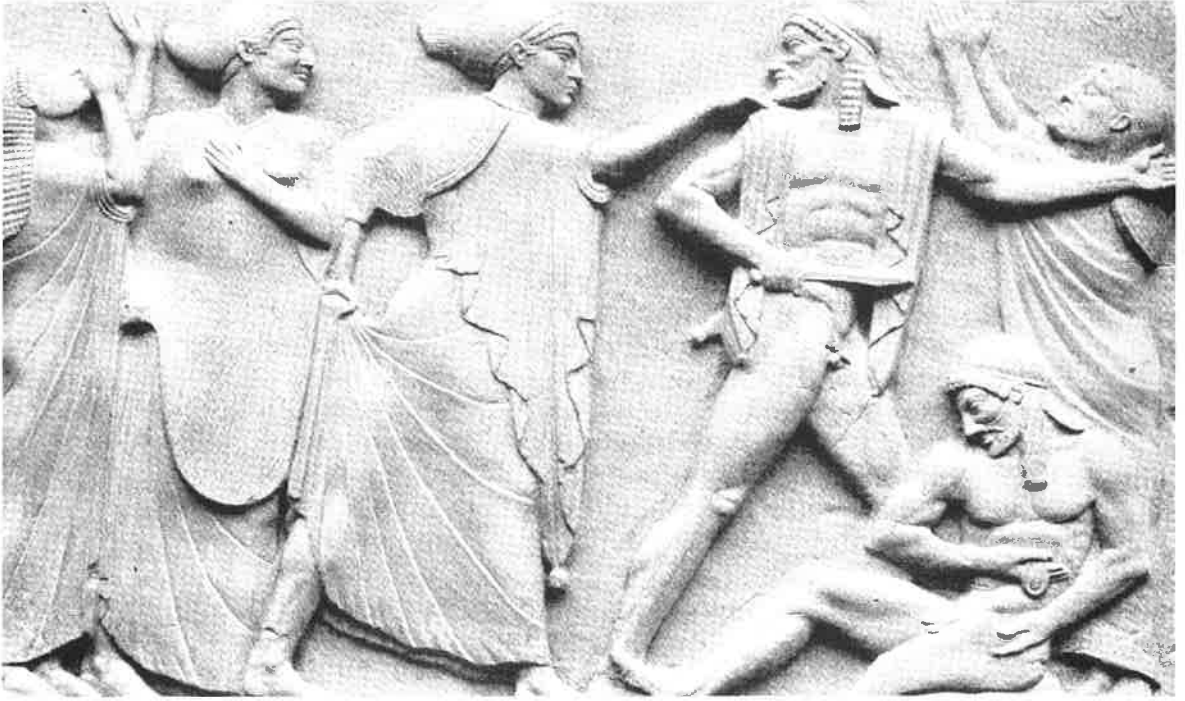
Sofokleen *Elektra* esitettiin noin 418-410 e.a.a.; sen tarkasta esitysvuodesta ei ole varmuutta. Näytelmässä Orestes ja Pylades saapuvat Argokseen ja käyvät Agamemnonin haudalla suorittamassa uhrin. Sisarukset Krysothemis ja Elektra keskustelevat Aigisthoksen aikeista vangita Elektra sekä Krysothemiksen pelottavasta unesta. Krysothemiksen ja Elektran väitellessä Oresteen vanha opettaja tuo heille väärän uutisen Oresteen kuolemasta hevoskilpailuissa. Elektra menettää toivonsa Oresteen paluusta, mutta on valmis vaikka yksin kostamaan äidilleen isänsä kuole-

Oresteen vanha opettaja tuo Elektrallem ja Krysothemikselle väärän uutisen Oresteen kuolemasta hevoskilpailuissa.

man. Orestes saapuu mukanaan tuhkauurna, jonka hän väittää sisältävän hänen oman tuhkinsa. Elektra joutuu liikutuksen valtaan ja vaikeroidessaan ilmaisee Oresteele henkilöllisyytensä. Orestes puolestaan kertoo Elektrallem, kuka hän oikeasti on ja esittää tunnusmerkkinä kerran isälleen kuuluneen sinettisormuksen. Orestes ja Pylades sekä Oresteen opettaja menevät sisälle palatsiin, josta pian kuuluvat Klytaimestran kuolinhuudot. Elektra huutaa palatsin ulkopuolelta veljelleen kehottaen tätä lyömään miekalla äitiä vielä uudestaan. Aigisthos saapuu ja luullessaan löytävänsä Oresteen kuolleena hän näkeekin Klytaimestran ruumiin. Orestes pakottaa Aigisthoksen sisään palatsiin kohti kuolemaa.

Euripideen *Elektra* ja *Orestes*

Euripideen *Elektra* esitettiin vuosien 427 ja 413 e.a.a. välillä. Edelleen avoinna on kysymys sen ajoituksesta suhteessa Sofokleen samannimiseen näytelmään. Näytelmän tapahtumapaikkana on argoslainen maatala, jonne Elektra on naitettu, ettei hän saisi ylhäisiä jälkeläisiä, jotka voisivat uhata Aigisthoksen valta-asemaa. Orestes ja Pylades saapuvat ja kuulevat piilosta Elektran ja paikallisten tyttöjen keskustelun. Orestes tunnistaa nyt Elektran, mutta ei saa vielä ilmaistuksi tälle omaa henkilöllisyyttään. Vanha mies kertoo Elektrallem epäilevänsä Oresteen käyneen Agamemnonin haudalla ja vetoaa tunnusmerkkeihin: hiuskiehkuraan, jalanjälkeen ja vaatekappaleeseen, jotka Elektra kuitenkin torjuu järkiperusteluilla. Kun vanha mies sitten näkee Oresteen ja Pyladeksen, hän tunnistaa Oresteen arven perusteella, ja Elektrakin vihdoinkin uskoo häntä. Orestes ja Pylades lähtevät toimittamaan Aigisthoksen pois päiviltä. Pian saapuukin viestintuoja kertoen Aigisthoksen kuolleen, ja Aigisthoksen ruumis tuodaan esille. Pylades ja avustajat vievät ruumiin sisälle taloon,

Orestes surmaa Aigisthoksen. Ateenan kansallismuseo.

jottei Klytaimestra näkisi sitä ennen kuin hänetkin murhataan. Myös Orestes piiloutuu taloon. Klytaimestra saapuu paikalle ja Elektra uskottelee hänelle synnyttäneensä lapsen talossa, jonne he astuvat sisään. Sisällä Orestes ja Elektra surmaavat äitinsä. Sitten sisaruksiin iskee katumus. Kastor ja Pollux ilmestyvät *ex machina* ja ilmoittavat tulevat tapahtumat: Oresteen oikeudenkäynnin Ateenassa ja Elektran avioliiton Pyladeen kanssa.

Oresteen esitys on pystytty ajoittamaan vuoteen 408. Näytelmän tapahtumapaikkana on Argos, jonka asukkaat aikovat äänestää Aigisthoksen ja Klytaimestran murhaajien Oresteen, Elektran ja Pyladeen kohtalosta. Orestes on sairas ja romahduksen partaalla. Sisarukset pyytävät Menelaokselta apua, mutta hän asettuukin heitä vastaan. Pylades puhuu Argoslaisille Oresteen ja Elektran puolustukseksi, mutta he saavat kuolemantuomion. Orestes, Elektra ja Pylades kostavat Menelaokselle tappamalla Helenan, joka katoaa salaperäisesti. He uhkaavat tappaa myös Helenan tyttären Hermionen. Apollon saapuu paikalle *ex machina* mukanaan Helena, jonka hän onkin pelastanut kuolemalta. Apollon kertoo Oresteen tulevastta oikeudenkäynnistä Ateenassa ja avioliitosta Hermionen kanssa sekä käskee hänen antaa Elektra vaimoksi Pyladekselle. Lopuksi Apollon lupaa vielä sovittaa Ores-

teen ja Argoksen väen välit, koska hän itse kehotti Orestesta surmaamaan äitinsä.

Ifigeneia x 2

Ifigeneia Auliissa esitettiin vuonna 405 e.a.a. Euripideen kuoleman jälkeen. Trilogia sisälsi myös meille säilyneen näytelmän *Bakkhantit* sekä kadonneen näytelmän *Alkmaion*, ja voitti ensimmäisen palkinnon. Näytelmän tapahtumapaikkana on Aulis, jossa Troijan sotaan matkavien sotureiden laivat seisovat ilman myötätuulta. Tietäjä Kalkhas on käskenyt Agamemnonia uhraamaan tyttärensä Ifigeneian Artemikselle, jotta tuuli kääntyisi. Agamemnon on kirjeitse kutsunut Ifigeneian Aulikseen, muka viittäväksi Akhilleuksen puolisoiksi. Ifigeneia, Klytaimestra ja Orestes, joka on vasta lapsi, ovat saapuneet paikalle. Klytaimestra puristaa totuuden ulos miehensä huulilta ja varoittaa häntä. Myös Ifigeneia vetoaa Agamemnoniin henkensä puolesta. Akhilleuskin puolustaa neitoa. Ifigeneia päättää kuitenkin uhrautua Hellaan puolesta ja hänet viedään pois. Pian saapuu sanansaattaja kertomaan uhrauksesta, jossa Artemis onkin uhraushetkellä pelastanut Ifigeneian ja vaihtanut naarashirven hänen sijaan-

sa alttarille. Agamemnon saapuu ilmoittamaan, että laivat voivat nyt lähteä matkaan.

Näytelmän *Ifigeneia Tauriissa* esitys on yleensä ajoitettu vuosien 414-406 e.a. välille. Näytelmän tapahtumat sijoittuvat Tauriiseen, jonne Artemis siirsi Ifigeneian pelastettuaan hänet alttarilta Auliissa. Ifigeneia toimii siellä temppelin papittarena tehtävänään uhrata Artemikselle kaikki maahan saapuvat muukalaiset. Orestes ja Pylades saapuvat samalle seudulle. Oresteen täytyy noutaa Ateenaan Artemiksen patsas, joka on pudonnut taivaasta Tauriiseen. Ifigeneian suorittaessa uhria kuolleeksi luulemalleen Oresteelle hänelle kerrotaan kahdesta kreikkalaisesta, jotka on saatu kiinni rannalta. Ifigeneia käskee tuoda vangit luokseen ja alkaa kuulustella Orestesta. Orestes sanoo olevansa Argoksesta ja kertoo Agamemnonin ja Klytaimestran kuolleen, muttei paljasta nimeään. Ifigeneia tarjoaa Oresteelle vapautusta, jos hän veisi Ifigeneian kirjeen Argokseen. Orestes ei suostu, koska Py-

lades joutuisi jäämään Tauriiseen uhrattavaksi. Sovitaan, että Pylades vie kirjeen. Vähän myöhemmin Ifigeneia lukee varmuuteen vuoksi kirjeensä Pyladeelle ääneen ja paljastaa samalla hänelle ja Oresteelle henkilöllisyytensä. Orestes kertoo myös nimensä Ifigeneialle, mutta Ifigeneia uskoo tätä vasta kun hän on ensin kuvannut Atreuksen suvun historiaan liittyviä tunnusesineitä Agamemnonin talosta. Sisarusten on kuitenkin vielä pelastuttava vieraasta maasta. Ifigeneia selittää kuningas

**Eugene O'Neil sijoitti
näytelmänsä *Mourning
Becomes Electra*
tapahtumat
Yhdysvaltoihin,
sisällissodan jälkeiseen
aikaan.**

Orestes ja Klytaimestra. Amfora, British Museum.

Thoaalle, että Orestes on saastunut äidinmurhasta ja että sekä hänet että Artemiksen patsas, on puhdistettava me-ressä. He ovatkin jo melkein pääsemässä karkuun, kun viestintuoja kertoo Thoaalle todellisen tilanteen. Athene ilmestyy *ex machina* ja estää Thoasta lähettämästä joukkoja karkulaisten perään.

Suvun myöhemmät vaiheet kirjallisuudessa

Pelopsin suvun tarina varsinkin Atreuksesta alkaen on kiehtonut monen taiteilijan ja ajattelijan mieltä ja se onkin saanut paljon uusia ja erilaisia variantteja vuosisatojen saatossa. Suvun vaiheita ja niiden kirjoittajia voikin tarkastella monelta eri kannalta.

Gérard Genette tarkastelee Agamemnonin suvun eri vaiheiden kirjoittajia tarinan motivoinnin kautta. Hänen mukaansa Homeros mainitsee Klytaimestran motiiveiksi miehensä murhaan mustasukkaisuuden Kassandrasta ja halun kostaa Ifigeneian kuolema, mutta jättää mainitsematta kolmannen motiivin, eli halun raivata Agamemnon pois Aigisthoksen tieltä. Aiskhylos motivoi Oresteen äidinmurhaa Apollon käskyllä, kun taas Sofokles teki Elekt-rasta ja Oresteesta itsenäisiä toimijoita, joita motivoi oma kostonhalu. Euripides taas puolestaan lisäsi Klytaimestralle katumuksen tunteita ja teki hänestä näin myös säälit-tävän uhrin.

Eugene O'Neil sen sijaan lähti uusille linjoille näytelmässään *Mourning Becomes Electra* (vuodelta 1931), jossa hän vaihtoi päähenkilöiden nimet. Tapah-tumat hän sijoitti Yhdysvaltoihin sen sisällissodan jälkeen. Ezra (Agamemnon) palaa sodasta, jonka alussa hän ei ole uhrannut tyttärtään ja josta hän ei tuo mukanaan ra-kastajataria. Cristinellä (Klytaimestralla) ei näin ole muo-dollista syytä vihata miestään. Hänellä on kuitenkin ra-kastaja Brant (Aigisthos). Perheen tytär Lavinia (Elektra) on ollut isänsä puolella ja vihannut äitiään jo ennen tämän toimia rakastajansa kanssa. Poika Orin (Orestes) taas ei tunne surua isänsä kuolemasta, mutta ei silti voi sietää äitinsä suhdetta tämän rakastajaan. Siispä hän ei tappaes-saan äitinsä rakastajan toimikaan kostaakseen isänsä vuoksi, vaan raivatakseen kilpailijan pois jaloistaan, sillä hän onkin rakastunut äitiinsä. Näin ollen hän ei mur-haakaan äitiään vaan tämän kuoleman täytyy tapahtua oman käden kautta. Orin kuitenkin tuntee surua äitinsä kuolemasta, koska sen myötä hän menettää sisarensa rakkauden.

Toisaalla kirjassaan Genette käy lyhyesti läpi vielä kak-si Atreidien suvun vaiheisiin liittyvää tämän vuosisadan näytelmää. Jean Giraudoux'n näytelmässä *Electre* (1937) Aigisthos haluaa naida Klytaimestran tullakseen viralli-sesti kuninkaaksi, mutta toisaalta hän pikkuhiljaa pal-jastaa olevansa rakastunut Elektraan. Jean-Paul Sartren näytelmässä *Les Mouches* (1943) Elektra häipyy kuvasta ja Orestes on jälleen sankari, mutta hänen vastustajanaan ei olekaan Aigisthos vaan itse Jupiter/Zeus.

Suvun kirous on toki inspiroinut myös muitakin kuin näytelmäkirjailijoita. Goldhill nostaa esiin Saksan 1800-luvun romantiikan ja mainitsee nimet Winckelmann, He-gel, Marx, Freud, Nietzsche ja Wagner. Oresteen äidinmur-ha ja sen oikeuskäsittely ovat innoittaneet myös nais-asialiikettä. Tärkeänä teoksena voidaan mainita sveitsiläi-sen juristin J. J. Bachofenin 1830-luvulla kirjoittama *Das Mutterrecht*.

Mytologian monia versioita

Jos seuraa sukulinjaa Pelopsista Oresteeseen, huomaa, että suvun vaiheista oli antiikin kirjallisuudesta olemas-sa useita eri versioita. Jo Pelopsin isän, Tantaloksen, rikoksesta jumalia vastaan on monta eri tarinaa. Ylei-simmän kuvion mukaan Tantaloksen rikos jumalia vas-taan oli se, että hän yritti syöttää heille oman poikansa Pelopsin. Kuorolyriikko Pindaroksen (*Olympia* 1) mu-kaan Tantalos varasti nektaria ja ambrosiaa jumalten pidoista, ja erään version mukaan hän kertoi kuolevai-sille jumalten asioita.

Pelops voitti hevoskilpailussa vaimokseen Hippoda-meian lahjomalla Myrtiloksen sabotoimaan Hippoda-meian isän Oinomaoksen vaunuja. Myöhemmin hän heitti Myrtiloksen mereen ja tämä kiroi hänet ja hänen jälkeläi-sensä. Myrtiloksen hukkumisesta kertovat myös Fer-ekydes, Sofokles ja Euripides. Hellanikoksen mukaan Pelopsilla oli poika, Khrysippos, jo kun hän nai Hippo-dameian. Hippodameian vanhimmat pojat Atreus ja Thyestes tappoivat Khrysippoksen ja saivat näin kirouk-sen ylleen. Myös historioitsija Thukydides tuntee Aga-memnonin Khrysippoksen tappajana.

Yleisimmän version mukaan Pelopsin ja Hippodameian pojille Atreukselle ja Thyesteelle syntyi kiistaa kultaisesta lampaasta ja kuninkuudesta. Atreuksen vaimo Airoke petti miestään Thyesteen kanssa ja antoi tälle kultaisen lampaan. Thyestes ilmoitti, ettei luopuisi vallasta, ennen

Artemis asetti
Ifigeneian tilalle
alttarille vasikan,
naarashirven,
karhun tai
heijastuskuvan.

kuin aurinko nousisi lännestä ja laskisi itään. Zeus kuitenkin muutti auringon kiertosuuntaa, ja valtaan päästyään Atreus syöti Thyesteelle tämän omien poikien lihoja, jolloin Thyestes kiroi hänet ja koko hänen sukunsa. Näihin tapahtumiin viittaavat myös Aiskhylos ja Euripides sekä Apollodoros. Homeroksella Atreus ja Thyestes ovat kuitenkin sovussa keskenään. Erään version mukaan Atreus oli Agamemnonin ja Menelaoksen isoisä.

Homeroksella *Iliaan* laivaluettelossa Argoksen aluetta (Argosta, Tirynsiä, Hermionea, Asinea, Troizenia, Eionesta, Epidaurosta, Aiginaa ja Masesta) hallitsevat Diomedes, Sthenelos ja Euryalos, kun taas Agamenonille jää kartanokaunis Mykene. Toisaalla Agamemnonin mainitaan hallitsevan Argos-maata ja saaria. Hesiodoksella Agamemnon hallitsee Argosta laajalti. Sisilialainen Stesikhoros ja Simonides (7-6. vuosisata e.a.a.) olivat sijoittaneet Agamemnonin palatsin Spartaan ja Pindaroksella Agamemnon kuolee Amyklaissa ja Orestes on spartalaisyntyinen. Aiskhyloksen *Agamemnonissa* Klytaimestra on miehensä murhaaja Aigisthoksen toimissa avustajana ja Homeroksella Aigisthos mainitaan usein murhaajana, mutta Klytaimestran aviomiehenmurhaan viitataan vain harvoin.

Homeros luettelee Agamemnonin lapsiksi Oresteen, Khrysothemiksen, Laodiken ja Ifianassan. Homeros ei mainitse Elektraa. Ensimmäinen maininta hänestä on Stesikhoroksella. Ifigeneia taas mainitaan myös Theseuksen ja Helenan tyttärenä. Aiskhylos vihjaa, että Ifigeneia kuoli alttarilla Tauriissa. Muiden versioiden mukaan Artemis asetti hänen tilalleen alttarille vasikan, naarashirven, karhun tai heijastuskuvan, ja erään version mukaan uhraus tapahtui Brauronissa, ei Auliissa. Homeros kertoo Oresteen tappaneen Aigisthoksen ja vihjaa hänen myös tappaneen Klytaimestran, mutta Raivottarista ei

Homeroksella ole vihjettäkään. Euripideen *Andromakhessa* Orestes murhaa Akhilleuksen pojan Neoptolemosen ja vie vaimokseen Hermionen, josta hänelle syntyy poika Teisamenos.

Lopuksi

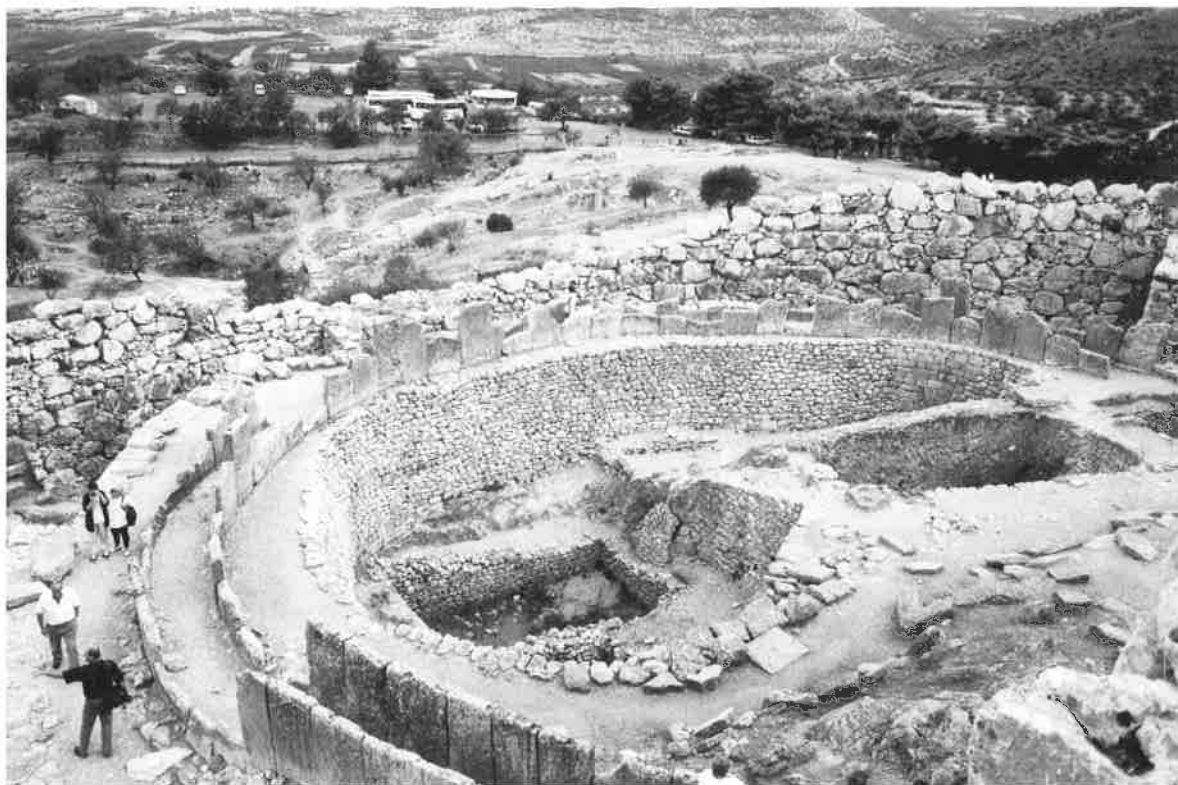
Myytin voi kertoa monella eri tavalla. *Hautaubrintuujissa* Aiskhylos viittaa Aigisthoksen murhaan tylyn lyhyesti, Sofokleen *Elektrassa* murha tapahtuu itse asiassa vasta näytelmän jälkeen ja Euripideen *Elektrassa* kerrotaan jopa tiestä, jolta uhraus alkaa. Homeroksella Orestes oli esimerkkinä Telemakhokselle (koska äidinmurhaa ei mainittu) mutta *Oresteian* jälkeen tuskin kukaan enää sanoo: "Ole kuin Orestes!" Aiskhylos kirjoitti vanhan myytin uudelleen antaakseen sille poliittisen ytimen, Homeroksella vastaukset konflikteihin löydettiin *oikoksen* sisällä, kun taas Aiskhyloksella ne ratkotaan *poliksen* puitteissa.

Myytti myös liikkuu ja elää, eteenpäin kohti uusia versioita ja taas takaisin kohti vanhoja, eikä kukaan voi sanoa, mikä versio on oikea. Esimerkiksi Aiskhylos muutteli Oresteen tarinaa Homeroksen kertomuksesta (painottaessaan äidinmurhan motiivina jumalaista käskyä), mutta Sofokles palasi jälleen kohti Homerosta (nostaessaan äidinmurhan motiiviksi koston). Hyvä kirjailija voi muokata ja muuttaa myyttiä mihin suuntaan tahansa omien tarkoituksperiensä mukaisesti. Ei tarvitse olla jumala *ex machina*, jos ennustaa, että Agamemnonin perhehelvetti tulee saamaan lisää eri muotoja ja versioita näytelminä, elokuvina, kirjoina, sarjakuvina, ja niin edelleen.

Jean Giraudoux'n näytelmän *Electre* (1937) suomennos (suom. Kari Salosaari) on löydettävissä monisteena Teatterikorkeakoulun kirjastosta nimekkeellä *Elektra: 2-näytöksinen näytelmä*

Jean-Paul Sartren *Les Mouches* (1943) on suomennettu nimellä *Kärpäset* (suom. Pirkko Peltonen) ja senkin voi löytää monisteena Teatterikorkeakoulun kirjastosta

Viereisellä sivulla
ylh. hautapiiri A
alh. Aigisthoksen hauta
Kuvat: Marja Vierros

Ali Pasha, Peter Oluf Brøndstedt ja Lordi Byron

Martti Leiwo

Kreikassa kohtasi 1800-luvun alussa kolme hyvin erilaista ihmistä toisensa. Kaikki he jättivät jälkensä historiaan, mutta nykyään heistä ei juuri puhuta. Eniten maailmanhistoriaan vaikutti epäilemättä Ioanninan Ali Pasha, mutta tunnetuin lienee Byron. Hän on monille tuttu runoilija ja Kreikan itsenäistymistaistelussa mukana ollut seikkailija. Brøndstedtiä ei sen sijaan taida muistaa kuin hänen oman maansa Tanskan oppineet ja Balkanin 1800-luvun historian tutkijat.

Alexandre Dumas kertoo suuressa kostonromaanissaan Monte Cristo kreivi satumaisen kauniista Haydeesta, joka jäi omassa lapsuudessaan mieleeni jonkinlaisena ihmeellisen eksoottisena tuhannen ja yhden yön satuprinsessana. En osannut yhdistää häntä mihinkään enkä minnekään, vaikka kirjassa todettiin hänen olevan Ioanninan Ali Pashan tytär. Vasta aikuisena ymmärsin, missä Ioannina sijaitsee ja kuka oli Ali Pasha.

Ali oli teoriassa osmani-imperiumiin kuuluva paikallishallitsija, mutta käytännössä hän kuitenkin oli täysin suvereeni oman valtakuntansa pelätty ja ihailtu despootti. Alin valtakunta käsitti Albanian, Epeiroksen, osan Thessaliaa ja ulottui aina Aitoliaan (Morea) asti, jossa hallitsijana toimi Alin poika Veli Pasha, eli siihen kuului lähes koko Kreikka Albanian lisäksi.

Viereisellä sivulla: Ali Pashan palatsi ja linnoitus Ioanninassa. L. Dupré. piirros, Gennadios-kirjasto, Ateena.

Oikealla: Byron albanialaispuvussa. Thomas Phillipsin maalaama muotokuva.

Byronin ensimmäinen matka Kreikkaan

George Gordon, kuudes lordi Byron, saapui syyskuun 29. päivänä vuonna 1809 Maltalta Kreikkaan lähdettyään muutamaa vuotta aikaisemmin vastoin ajan henkeä Grand Tourilleen Italian sijasta Espanjan kautta Maltalle ja osmanivaltakuntaan (itse asiassa hänen oli poistuttava Englannista velkojiaan pakoon). Itsekästä ja yltiöromanttista nuorta Lordi Byronia ajoi tälle alueelle lapsenomaisen viehätys kauniisiin itämaisiin vaatteisiin ja kiinnostus helleeneihin ja heidän historiallisiin saavutuksiinsa. Laskeuduttuaan ensimmäistä kertaa helleenien maaperälle Prevesassa, hän halusi ensimmäiseksi tavata juuri Ali Pashan, koska ilman Alin suostumusta matkustaminen hänen valtakunnassaan oli mahdotonta. Koska Alin pääkaupunki oli Ioannina, ryhmä lähti matkaamaan sinne. Perille päästyään he saivat tietää, että Ali olikin Tepelenissä. Vaivalloisen ja pelottavankin matkan jälkeen he lähestyivät määränpäättä ja Byron "saw, like meteors in the sky, / the glittering minarets of Tepalen" (näki kuin meteorit taivaalla / Tepelenin kimaltelevat minareetit). Byronin onneksi suurvaltasuhteilla leikittelevä Ali oli vuonna 1809 suopea englantilaisille. Nuori mies otettiin

suopeasti vastaan. Byron ihmetteli, että oli lähes mahdotonta yhdistää tämä 62-vuotias hyväntahtoisesti myhäilevä sinisilmäinen ja valkopartainen mies niihin julmiin tarinoihin raaskauksista ja joukkomurhista, joita hänestä kerrottiin. Alin tapaaminen teki lähes mykistävän vaikutuksen nuoreen lordiin, joka sai nauttia vertaansa vailla olevasta vieraanvaraisuudesta Alin henkilökohtaisena vieraana. Hän kirjoitti äidilleen: "Hän otti minut vastaan seisten, suunnattoman hieno kohteliaisuus muslimilta." Ali kohteli Byronia kuin omaa poikaansa ja lähetti tälle – Byronia lainatakseni – 20 kertaa päivässä manteleita, hedelmiä ja makeisia. Byron ei omassa itserakkautessaan ja isättömän pojan miellyttämisen halussaan juuri osannut Alia pelätä, vaan kaikesta päätellen käytti hyväkseen kaunista ulkomuotoaan ja hovissa vallinnutta homoeroottista ilmapiiriä ja vieraili yksityisestikin Alin luona öisin. Tapaaminen sai kuitenkin Byronin mielen ristiriitaiseksi, koska hän kuitenkin ymmärsi Alin sivistyksen ja käytännön politiikan välisen suunnattoman eron.

Peter Oluf Brøndstedt

Mutta kuka oli Peter Oluf Brøndstedt ja miten hän liittyi Aliin ja Byroniin? Voimme aluksi lähestyä häntäkin By-

Ali Pasha. C.R. Cockerellin piirros. Gennadios-kirjasto, Ateena.

ronin kautta. Vuonna 1811, 20. tammikuuta Ateenassa pääivityssä kirjeessään Francis Hodgsonille Byron kirjoitti: "I have a variety of acquaintance, French, Danes, Germans, Greeks, Italians, and Turkish, and I have contracted an alliance with Dr. Brondstedt of Copenhagen, a pretty philosopher as you'd wish to see..." (Minulla on monia tuttavuuksia: ranskalaisia, tanskalaisia, saksalaisia, kreikkalaisia, italialaisia ja turkkilaisia ja olen solminut kontaktin Kööpenhaminasta kotoisin olevaan tohtori Brøndstedtiin, joka on mainio filosofi sinunkin makuusi.") Maaliskuussa 1811 hän kirjoitti kumppanilleen John Cam Hobhouselle: "I am at present out of spirits having just lost a particular friend; poor dear Dr. Brondstedt of Copenhagen (who lost half his rixdollars by our cursed bombardment) is lately gone to Constantinople; we used to tiddle punch and talk politics..." ("Olen tällä hetkellä aivan masentunut, koska olen juuri menettänyt tosi ystävän; Parahin tri Brøndstedt parka Kööpenhaminasta (joka menetti puolet rahoistaan kirotussa pommituksessa) lähti vähän aikaa sitten Konstantinopoliin; tapasimme tissutella toteja ja puhua politiikkaa.")

Brøndstedt oli tanskalainen lehtimies, arkeologi ja filologi, joka pamfletissaan "Interviews with Ali Pacha of Ioannina in the autumn of 1812" osoittautuu tarkkanäköiseksi ja syvälliseksi havainnoitsijaksi (todella kiinnostavan pamfletin on vastikään julkaissut ja editoinut Jacob Isager: Peter Oluf Brøndstedt, Interviews with Ali Pacha, The Danish Institute at Athens, 1999. Nojautun jatkossa juuri siihen). Kuten Byron myös Brøndstedt oli lumoutunut ja samalla hämmentynyt Ali Pashan tavatuun. Hän ei voinut käsittää, että tämä sivistynyt ja ystävällinen, äärimmäisen vieraanvarainen vanha mies oli syyllistynyt kidutuksiin ja murhiin. Brøndstedt ihaili avoimesti Alin valtakunnan yhtenäisyyttä ja rauhallisuutta. Hän kirjoitti, että siellä oli huomattavasti turvallisempaa matkustaa kuin missään muualla eteläisen Euroopan alueella. Terävään tyyliinsä hän kuitenkin toteaa myös, että ainoa ryöväri, johon valtakunnassa voi törmätä, on Ali itse. Brøndstedt yleistää seuraavalla tavalla (hän kirjoitti pamfletin englanniksi): "...besides despotism, though in its nature monstrous and sterile, still occasionally produces something good, whilst anarchy, the pest of all social order, never brings forth anything profitable whatsoever." (Sitäpaitsi vaikka despotismi on luontaisesti hirtittävää ja hedelmätöntä, se tuottaa silti joskus jotakin hyvää, mutta anarkia, kaiken sosiaalisen järjestyksen

ruttotauti, ei milloinkaan tuota mitään hyödyllistä.) Milainen oli Brøndstedtin Ali?

Ali Pasha

Ali syntyi vuonna 1740 Tepelenissä, Albaniassa. Hänen isänsä Veli oli kolmannen luokan albanialainen pikkuhallitsija, joka valvoi Tepeleniä ja sen ympäristöä. Hänelä ei ollut rikkauksia eikä vaikutusvaltaa sulttaanin hovissa. Velin kuollessa Ali Bei oli teini-ikäinen. Albania oli tällöin jakautunut moneen pieneen pashaliikiin, joiden paikallistyrannit riitelivät jatkuvasti keskenään. Niinpä he yrittivät ottaa haltuunsa nuoren Alin alueet ajatellen sen olevan vaivatonta ja siksi kannattavaa, vaikka Tepelen ympäristöineen ei ollutkaan erityisen tuottavaa seutua. Ali joutui pakenemaan äitinsä kanssa, mutta onnistui pikku hiljaa saamaan uudestaan valtaa. Hän sai tukea ympäröivien alueiden osmanihallitsijoilta ja vannoi kostavansa äitinsä häpäisijöille. Hänen äitinsä oli nimittäin jäänyt vuoristolaisten vangiksi ja seksuaalisen väkivallan jälkeen päässyt lunnaita vastaan vapaaksi. 40 vuotta myöhemmin Ali kosti sanoinkuvaamattoman julmasti äitinsä kärsimän kohtalon.

Osmanihallitsijoiden tuella Ali nousi uudestaan Tepelenin hallitsijaksi ja astui 20-vuotiaana Kul-Pashan, Beratn hallitsijan palvelukseen. Tämä otti nuoren ja komean Alin suojelukseensa. Monet albaanilaulut ylistävät nuoren Alin kauneutta, sotaaisuutta ja uljuutta tähän aikaan. Hän vetäytyi kuitenkin muutamien uskollisten miestensä kanssa Beratista ja ryhtyi neuvottelemaan Kul-Pashan kanssa erityisasemasta. Neuvottelut onnistuivat niin hyvin, että Kul-Pasha antoi Alille tyttärensä vaimoksi. Hänen vanhimmat poikansa Muktar ja Veli syntyivät tästä avioliitosta. Kun Brøndstedt oleskeli Kreikassa Muktar oli Pasha ja isänsä joukkojen komentaja, joka asui enimmäkseen Ioanninassa. Sen sijaan Veli oli vuonna 1812 Morean Pasha, mutta hoiti hallintonsa ilmeisesti huonosti, ja niinpä Korkea Portti (= ransk. Sublime-Porte: tällä nimellä kutsuttiin sulttaanin hallintoa Konstantinopolissa) siirsi hänet alempaan asemaan Larissassa, Thessaliassa. Vuonna 1821 hänet lähetettiin kuitenkin maanpakoon Vähään-Aasiaan.

Ali onnistui melko nopeasti pääsemään Ioanninan hallitsijaksi, kun heikko aikaisempi Pasha pelästyi hänen hurjuuttaan ja luovutti kaupungin. Ali onnistui vakuuttamaan Korkean Portin vallankaappauksen aiheellisuudesta ja sai *firmanin* (hallinnon antama lupakirja) toimia Ioanninan Pashana. Alin maine kasvoi, ja useat al-

Byron ja Robert Rushton. George Sandersin maalaus.

baaniheimot hakeutuivat hänen suojelukseensa. Samalla hän hoiti suhteensa Korkeaan Porttiin niin, että onnistui saamaan hallintaansa eräiden tullimaksujen perimisen ja tärkeimpänä Rumelian derveni-pashan arvon, joka lisäsi hänen arvovaltaansa Kreikan provinseissa. Derveni olivat vuoristossa sijaitsevia sotilasasemia, joiden kautta hoidettiin kaikki provinssien liikenne ja kommunikaatio yleensäkin. Kun Alin joukot pitivät näitä asemia hallussaan, hän hallitsi käytännössä laajoja alueita myös Krei-

kassa. Täten Alin valta kasvoi vähitellen täydellisen despoottin vallaksi, joka huipentui Napoleonin ja Portin välisen Egyptin sodan sekasorron aikana, vuonna 1798, tapahtuneeseen Prevesan valtaukseseen. Prevesa oli alueen tärkein kaupunki ja venetsialaisvallan seurauksena edelleen ranskalaisten hallussa. Ali lähetti taistelussa surmatujen ranskalaisten ja kreikkalaisten päät Konstantinopoliin sulttaanille osoitukseksi omasta tinkimättömyydestään osmani-imperiumin vihollisia vastaan.

Vuoteen 1803 mennessä Ali oli myös alistanut hurjat vuoristolaiset, suliootit, joiden kanssa hän kävi julmia taisteluja. Tässä yhteydessä kannattaneet mainita, että nämä taistelut muodostavat rikkaan lauluperinteen kreikkalaisessa kansanmusiikissa. Kun Brøndstedt tapasi Alin 1812, tämä oli jo melkoisen rauhallisen valtion hallitsija, vaikka viimeiset taistelut, jotka lisäsivät hänen valtakuntaansa n. 400 000 asukasta, päättyivätkin vasta 1811-12, kun Ali teurasti 750 häntä vastaan taistellutta ja vangiksi joutunutta gardikialaista. Teurastuspaikalle pantiin muistoksi kreikaksi kirjoitettu piirtokirjoitus, jossa todettiin saman kohtalon uhkaavan kaikkia, jotka uskaltavat vastustaa Tepelenin Alia tai häpäistä hänen perhettään.

Ajan suurvaltapolitiikkaan Ali vedettiin jälleen mukaan, kun ranskalaiset ehdottivat vuoden 1814 kuluessa, että hän nousisi sulttaania vastaan ja ryhtyisi Ranskan liittolaiseksi. Ali osoitti jälleen poliittisen oveluutensa ja kertoi tarjouksesta Korkean Portin hallinnon edustajille ja heidän sen hetkisille liittolaisilleen englantilaisille. Hänen valtansa jatkui uhkaamattomana tästä vielä kahdeksan vuotta. Alin tuhoksi koitui kuitenkin lopulta hänen oma vallanhimonsa, sautuutensa ja ahneutensa. Hän nimittäin kasvoi lopulta niin suureksi, että alkoi suunnitella irrottautumista osmanivaltakunnasta. Näin hän itse asiassa loi ensimmäisen todellisen perustuksen Kreikan itsenäistymiselle. Kuten Brøndstedtin haastattelusta käy ilmi, Alin hovin kielenä oli kreikka ja hän oli kiinnostunut Kreikan muinaisista jäänteistä. Epäilemättä kiinnostuksen taustalla oli halu löytää omatekoisissa arkeologisissa kaivauksissa antiikin aarteita, jotka nyt alkoivat kiinnostaa eurooppalaisia yhä enemmän. Kuitenkin hän albanialaisena kreikkaa puhuvana hallitsijana oli ensimmäinen, joka vakavissaan suunnitteli itsenäistä kreikkalaista valtiota. Tämä käy selvästi ilmi Brøndstedtin haastattelusta. Korkea Portti ei kuitenkaan voinut tällaista itsenäistymishaaveilua ja avointa kapinaa hyväksyä ja lopputuloksena Ali ja hänen perheensä mestattiin Ioanninassa vuonna 1822. Monien aikalaisten mukaan Ali olisi pelastunut lahjomalla hyökkääjät ja lähipiirinsä, mutta ei kitsauttaanut sitä tehnyt.

Ali ja Brøndstedt

Brøndstedt tapasi Alin ensimmäisen kerran lokakuussa 1812 Prevesassa. Kun Alin tietoon tuli, että Prevesassa asusti kaksi "frankkia", Brøndstedt päätti mennä esittämään välttääkseen vaikeudet. Hän otti seurakseen eng-

Peter Oluf Brøndsted. Henrik Plötzin hiilipiirros vuodelta 1813.

lantilaisen herra F:n, kuten hän kirjoittaa, ja toivoi tämän esittelevän itsensä Pashalle. Prevesan palatsi oli täynnä sotilaita, kun miehet tulivat sinne Pashan määrämänä aikana. Brøndstedt kuvaa ensi tapaamista: "ensimmäinen kohtaaminen tämän merkittävän vanhan miehen kanssa, jonka oli halunnut tavata jo kauan aikaa, oli minulle erittäin kiinnostava. Huone, jossa tapasimme viisiin oli keskikokoinen, mutta upeasti ja rikkaasti koristeltu turkkilaiseen tyyliin, olematta kuitenkaan liian mahtailava. Katto oli ovaali tai oikeastaan taipui ellipsin muotoon ja se oli maalattu taivaansiniseksi. Siinä oli reliefinä kullattuja erikokoisia tähtiä. Olin nähnyt samanlaisen koristelun useasti Konstantinopolissa ja se sai aikaan erityisen harmonian varsinkin suurissa huoneissa, joissa on samaan aikaan runsaasti arabeskeja; mutta samanlainen koristelu pienissä huoneissa on tuntunut aivan liian rajulta, koska se rikkoo harmonian muun ympäristön kanssa. Salonki oli pitkänomainen huone, joka oli jaettu kahteen yhtä suureen osaan neljällä keveällä spiraalipylväällä, jotka kohosivat lattiasta kattoon asti. Nekin oli maalattu sinisiksi ja niissä kiemurteli kultaisia lehväkoristeita... Huoneen toinen osa oli korotettu ja korokkeella

oli kolmella seinällä suuri divaani, joka oli peitetty punaisilla samettiverhoilla. Ne oli kiinnitetty puolikuunmuotoisilla kul-latuilla ja koristeellisilla hakasilla seinävaatteisiin. Visiiri istui ikkunan vie-ressä divaanin nurkassa suurella tynnyl-lä jalat ristissä (*akkroupi*). Vähän matkan päässä hänestä vasemmalla istui vanhahko turkkilainen, ilmeisesti korkea-arvoinen upseeri, kaunis mies ja paljon vakavamielisemmän näköinen kuin visiiri. Matolla divaanin edessä istui risti-istunnassa kolme miestä, kaksi kreikkalaista ja yksi albaani, joilla kai-killä oli kirjoitusvälineet ja mustepullot edessään valmiina kirjoittamaan visiirin ja ottomaaniupseerin sanelusta. He kir-joittivat kannattamatta paperia muuten kuin vasemmassa kädessään tai polven-sa päällä. Olen aina ihaillut sitä siisteyt-tä ja nopeutta, jolla kreikkalaiset ja turk-kilaiset kirjoittavat tällä tavalla, mutta kir-joituspöytään tottuneena en ole itse sitä koskaan oppinut.

Kun me lähestyimme divaania, visiiri tervehti meitä turkkilaiseen tapaan tai-vuttamalla päänsä ja panemalla käden sydämelleen... Täsmälliseen ja eläväiseen tapaansa ja kreikaksi, jota hän käytti yleensä ja parhaiten, Ali kysyi nimeäni, maatani ja matkani tarkoitusta, ja olinko ollut Kreikassa aikaisemmin.”

Brøndstedt kertoi matkustavansa *periergeias harin* ‘uteliaisuudesta’ ja että hän halusi katsella antiikin mo-numentteja. Samalla hän ilmoitti halunneensa tavata hänen korkeutensa, josta puhuttiin niin paljon. Tähän Ali oli todennut kääntyen englantilaisen seuralaisen puoleen, että tanskalainen vieras oli oleskellut maassa riittävän kauan oppiakseen esittämään imartelevia kohte-liaisuuksia *sta romaika* ‘kansan kreikaksi’.

Brøndstedt vieraili tämän jälkeen useasti Ali Pashan luona ja kuvaa heidän keskustelunsa elävästi ja älykkäi-den kommenttien rydyttämänä. Alin kiinnostus kaikesta oli silmiinpistävää. Innostus arkeologiasta helpon rahan toivossa kävi myös nopeasti ilmi, sillä oikeuksista kaivaa maksettiin jo suuria summia alueiden hallitsijoille. Niin-pä Ali järjesti retkikunnan Nikopolikseen, lähti itse mu-kaan ja yritti tarjota Brøndstedtille mahdollisuutta tehdä

Ali Pasha. L. Duprén piirros vuodelta 1819. Gennadios-kirjasto, Ateena.

siellä kaivauksia. Tämä ei kuitenkaan ottanut tarjousta vastaan. Brøndstedt kertoo kuitenkin yksityiskohtaisesti kaiken, mitä Nikopoliksessa tapahtui ja kuvailee keskuste-lujaan Alin kanssa. Hän lopettaa pamflettinsa vertaamal-la Alia satojen vivahteiden tulivuoreen, jonka kaikkivaltias on luonut toteuttaakseen omat suunnitelmansa. Tällaiset tulivuoret eivät aina syökse pelkästään kaiken allensa tuhoavia tulivirtoja, vaan niiden rinteillä on myös hedelmällisiä ja ihastuttavia viini- ja puutarhoja. Kaikes-ta käy ilmi, että Alin oppineisuus, huumori ja erinomai-nen tyyli-taju tekivät suuren vaikutuksen samalla kun hänen arvaamattomuutensa herätti pelkoa.

HYVEEN RAKASTAJA JA HÄNEN KIRJANSA

Liisa Kanerva

Vuoden 1400 paikkeilla syntyi Firenzessä Pietro Averlinon perheeseen poika, joka sai nimen Antonio. Vartuttuaan hieman suuremmaksi, pääsi hän kultasepän oppiin. Vuosina 1433–45 nuori kultaseppä Antonio oleskeli Roomassa ja valmisti siellä paitsi koruja myös melkoisia pronssivalutöitä. Niistä komein on nähtävissä Roomassa vieläkin: Pietarinkirkon keskimmäiset ovet ovat Antonion käsialaa, ja hänen nimensä on pakotettu oven alareunaan.

Antonio Averlinon nimi esiintyy myös 1400-luvun puolivälin milanolaisissa asiakirjoissa. Niissä häntä ei nimitetä kultasepäksi vaan tituleerataan nimikkellä *ingegnere*. (Tarkkaan ottaen se ei tarkoita aivan samaa, kuin insinööri nykyisin. Arkkitehdin, insinöörin ja rakennusmestarin ammatit eivät vielä 1400-luvulla olleet eriytyneet ja kaikkia kolmeakin ammattinimitystä saatettiin käyttää yhdestä ja samasta henkilöstä.) Tässä ominaisuudessa Antonio osallistui Milanossa tuomiokirkon ja sairaalan (Ospedale Maggiore) suunnitteluun sekä muutamien pienempiin rakennustöihin. Vuosina 1461–64 hän kirjoitti kirjan arkkitehtuurista ja valitsi itselleen kirjailija-

nimen Filarete, ”hyveen rakastaja”. Paljon muuta hänestä ei sitten tiedetäkään – paitsi että hän kuoli vuonna 1469.

Filareten arkkitehtuurikirja *Trattato di architettura* on yksi kolmesta 1400-luvun Italiassa kirjoitetusta arkkitehtuuritutkielmasta. Sen edeltäjä oli Leon Battista Albertin *De re aedificatoria* (n. 1452) ja seuraaja Francesco di Giorgion *Trattati di architettura, ingegneria e arte militare* (n. 1470). Filareten *Trattato* poikkeaa paljon molemmista. Se on yhdistelmä fiktiota ja arkkitehdin työn kuvausta. Se kertoo miten kirjan päähenkilö, Filarete itse, rakentaa tähden muotoista Sforzindan kaupunkia isännälleen Francesco Sforzalle, Milanon herttualle. Se kuvaa opettavaisia keskusteluja Filareten ja herttuan tai tämän pojan kanssa, mutta myös metsästystä, matkoja ja päivällisiä.

Filarete ei kirjoittanut latinaksi, kuten oppineilla tuolloin oli tapana, vaan hän käytti toscanan kieltä. Onneksi nykyitalia sitten rakentui pääasiassa juuri toscanan kielen varaan, ja Filareten kirjaa on italiantaitoisen jokseenkin helppo lukea. Tekstin kirjallinen esikuva on kes-

quanto naturali, equali, e simili, che dipanano uolta & stanno nella forma, che qui (suele) conuenire, figura, dibronzo, su la sommità, grandissima, infusa, e sfusa, d'oroprefenza, in nome di quel uento altro in questo non dice. Ma in questo de figura, e duobelle cose.

ESPLICIT LIBER QVINTVS DECIMVS.
INCIPIT SESTVS DECIMVS LIBER.

Icone

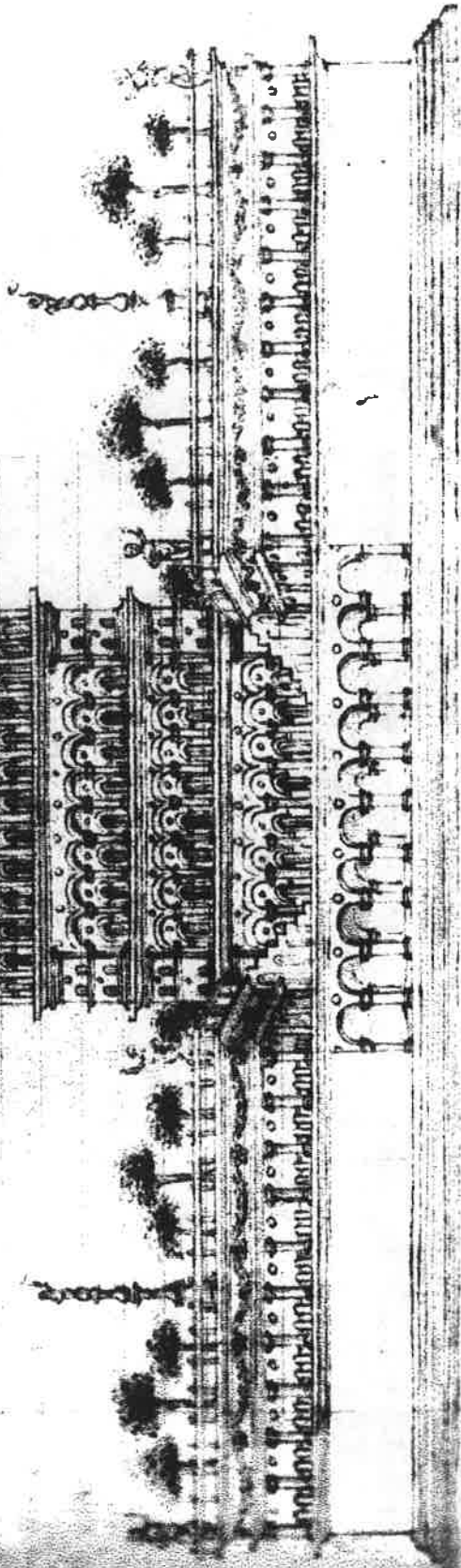
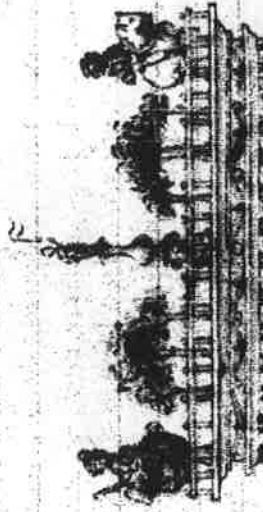
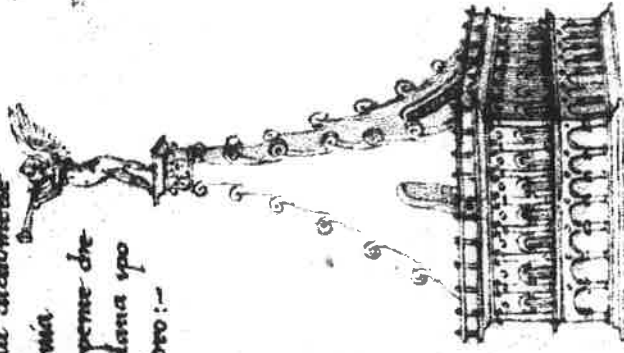
Icone di diomede

Lacerta

Lo serpente che

guarda a uo

in doro: -

kiaikainen romaani, mutta kirjan dialogi-muoto on peräisin varhaisemmilta ajoilta, antiikin Kreikasta. Kirjassaan *Bearers of Meaning* (1988) John Onians osoittaa yhteyksiä Filareten tekstin sekä Platonin dialogien *Kritias*, *Timaios* ja *Lait* kanssa. *Trattato* sisältää myös kiinnostavan ”kirja kirjassa” -aiheen, joka sijoittuu sekin kreikkalaiseen antiikkiin. Filarete kuvaa, miten Sforzindan kaupungin perustustöiden yhteydessä löydetään lipas, jossa on kultainen kirja. Kultaisen kirjan kirjoittaja on hänkin arkkitehti, nimeltään Onitoan Nolivera – ilmeinen anagrammi Antonio Averlinosta. Kultainen kirja, jonka sisältöä käydään huolellesesti läpi, esittelee juuri tulevan Sforzindan paikalla sijainnutta muinaista Plou-siapoliksen kaupunkia.

Vaikka Filareten arkkitehtuurikirjasta ei koskaan tullut niin suositua kuin Albertin teoksesta, oli sekin aikoinaan varsin luettu. Sen tunsivat niin Bramante kuin Leonardo da Vinci, ja luki sen vielä taiteilijaelämäkerturina kunnostautunut Giorgio Vasarikin. Vasari liitti kirjaansa kertomuksen Antonio Filaretesta ja kiittelee siinä tämän arkkitehtuuria Milanossa. Mutta samaan hengenvetoon hän myös pahoittelee sitä, ettei Paavi Eugenio IV viitsinyt etsiä kunnollisia mestareita Pietarinkirkon ovea valmistamaan. Filareten kirjasta Vasari sanoo, että joskin siinä on jotain hyvääkin, niin se kuitenkin sekoittaa vanhaa ja modernia ja on kaiken kaikkiaan aivan naurettava kirjaksi. Vasarin elämäkertateos ilmestyi 1500-luvun puolivälissä. Sen jälkeen Filarete ja hänen kirjaansa näyttävät hukkuneen sadoiksi vuosiksi historian hämäriin.

*Trattato di architettura*n käsikirjoituksia on onneksi kuitenkin säilynyt muutama. *Codex Magliabechianus*

ja *Codex Palatinus* ovat molemmat Firenzen Bibliotheca Nazionalessa. *Codex Valencianus* löytyy nimensä mukaan Valenciasta, Biblioteca de la Universidad’ista ja *Codex Trivulzianus* tietenkin Milanon Bibliotheca Trivulzianasta. On myös olemassa latinaksi käännettyjä käsikirjoituksia ja myöhemmin tehtyjä kopioita kirjan eri osista.

Vuonna 1888 julkaistiin ensimmäinen kirja Filareten työstä (W. Oettingen, *Über das Leben und die Werke des Antonio Averlino genannt Filarete*). Systemaattinen Filarete-tutkimus alkoi kuitenkin vasta 1960-luvulla. Vuonna 1972 julkaistiin myös korkeatasoinen kriittinen editio *Trattato di architettura*sta. Ehkä siitä johtuen Filareten arvostus on noussut tasaisesti 1900-luvun loppua kohden. *Trattaton* keskeistä ideaalikaupunkiteemaa on käsitelty useissa tutkimuksissa, kuten myös Filareten arkkitehtuuriteoriaa.

Itse olen, arkkitehtuuria tutkivan arkkitehdin ominaisuudessa, erityisen kiinnostunut Filaretesta, koska hän on monella tapaa aika tyypillinen 1400-luvun italialisarkkitehti. Tyypillisen renessanssinarkkitehdin ammattitaito perustui toisaalta työpajassa saatuun kultasepän tai maalarin koulutukseen ja toisaalta rakennustyömaalla hankittuun käytännön kokemukseen. Näitä taitoja täydennettiin sitten erilaisin antiikin arkkitehtuurin tutkimuksin. Useimmat arkkitehdit lukivat Vitruviuksen kirjaa ja mittailivat roomalaisraunioita. Niin teki myös Filarete, jonka kirjaamat käsitykset arkkitehtuurista ja sen tekemisestä ovat siten oletettavasti hyvin tyypillisiä ”renessanssiarkkitehdin ajatuksia”. – Eivätkä ne ajatukset todellakaan ole naurettavia vaikka Giorgio Vasari semmoista väittikin.

Arto Kivimäki ja Pekka Tuomisto

Rooman keisarit

Karisto, 2000

ISBN 951-23-4094-1

Ari Saastamoinen

Rooman historiaa käsittelevää kirjallisuutta on suomeksi valitettavan vähän saatavilla. Omalta osaltaan tätä puutetta korjaa viime vuonna ilmestynyt ja Historian ystävien liiton palkinnon saanut FM Arto Kivimäen ja FM Pekka Tuomiston kirjoittama yleisesitys Rooman keisareista. Teos sisältää elämäkerrat kaikista Länsi-Rooman keisareista Augustuksesta aina Romulus Augustulukseen, ja onpa mukaan otettu muutamia usurpaattoreitakin.

Teoksen aloittaa suppea johdanto, jossa luonnostellaan Rooman historian ääriviivat ja esitellään lyhyesti roomalaisen nimen ja keisartitulatuurin kehitys. Johdantoa seuraavat keisarielämäkerrat aikajärjestyksessä, ja teos loppuu liiteosaan, joka sisältää kolme karttaa, kaksi sukutaulua, kirjallisuusluettelon ja nimi-indeksin.

Tekijät korostavat esipuheessaan, että kyseessä on keisarielämäkertakokoelma eikä yleisesitys Rooman keisariajasta tai keisari-instituution kehityksestä, ja teoksen lähestymistapa onkin tiukan biograafinen.

Pääpaino on keisarien elämävaiheiden ja luonteenpiirteiden esittelyllä, mutta tekijöiden lähestymistavassa on eroja. Kivimäki on usein pyrkinyt tarkastelemaan keisareita perinteisestä poikkeavalla tavalla. Erityisen hyvin tämä lähestymistapa toimii keisari Neron elämäkerrassa, joka edustaa tutkimuksen uusimpia trendejä halutessaan nähdä kohteensa traditionaalista kantaa myönteisemmässä valossa. Toisaalta Kivimäki kertoo aika usein lähteen luotettavuutta problematisoimatta erilaisia enemmän tai vähemmän uskottavia skandaalijuttuja, joita tulkinnoissaan perinteellisempi Tuomisto esittelee vähemmän, vaikka *Historia Augustan* värikkäät anekdootit esim. Elagabaluksesta tai Gallienuksesta vetävät hyvin vertoja vaikkapa Suetoniuksen tarinoille keisari Caligulan temppuksista. – Tekijät ovat antaneet enemmän tilaa tär-

keimmiksi arvioimilleen keisareille, ja heidän kohdallaan myös keisarin hallinnollista toimintaa on esitelty laajemmin, ja siten esimerkiksi Konstantinuksen elämäkerta on suhteellisen pitkä ja monipuolinen.

Kirja on tyyliltään kevyt ja helppolukuinen; kaikkea teknistä sanastoa (esim. tarkkoja virkanimikkeitä) on vältetty mahdollisimman paljon. Ajoittain lähestytään pakinatyyliä, mistä seuraavassa muutama esimerkki. Augustuksesta todetaan, että ”hän oli mies, jonka rinnassa sykki lämmin kivi.” Nerosta kerrotaan, että ”Hän ei todellakaan rakastanut rahaa, vaan pyrki pääsemään siitä eroon, jopa siinä määrin, että hänen täytyi jopa hankkia sitä lisää voidakseen päästä siitä kylmiksi eroon.” Trajanuksen elämäkerrasta löytyy seuraava mieltelmä: ”Ja mitäpä olisi kunnianhimoinen sotilas ilman sotaa? Kuin maanviljelijä ilman maata ja viljaa, kuin päivänkakkara ilman päivää ja kakkaroita”.

Teoksessa on jonkun verran epätarkkuuksia (esim. s. 388: Vandaalit valloittivat valtaosan African dioikesiksestä, eivät vain samannimistä provinssia), ristiriitaisuuksia (esim. s. 89 Britannicuksen murhasta syytetään Agrippinaa, s. 112 Neroa; tai s. 391 kerrotaan että Eudocia ja Eudoxia pakenivat Afrikkaan kuningas Geiserikin luo, kun taas s. 400 Geiserik vie heidät mukanaan valloittamastaan Roomasta), huonosti perusteltuja heittoja (esim. Vergiliuksen Bucolican tulkitseminen mielistelyksi, s. 41; tai idea Claudiuksen salaliitosta, ss. 79-80) ja virheitä (esim. s. 91 väitetään, että Burruksen kuoleman jälkeen pretoriaaniprefekteiksi tulivat Ofonius Tigellinus ja Nymphidius Sabinus. Todellisuudessa Tigellinuksen kollega oli tuolloin Faenius Rufus), mutta yleisesti ottaen voi sanoa, että tekijät ovat suoriutuneet tehtävästään kunnialla. Teos antaa perustiedot Rooman keisarien elämävaiheista maanläheisellä ja lukijaystävällisellä tavalla.

AVGVSTVS

L'IDEOLOGIA DEL POTERE

Keisari Augustus. Kuva: Hilla Salovaara.

Bysanttilaisia tuulahduksia

Perjantaina 5.10.2001 Bysantin tutkimuksen seura ry. järjesti vuotuisen *Bysantin päivän* Tieteiden talolla. Bysantille sydämensä menettäneet pääsivät nautiskelemaan sekä koti- että ulkomaisten luennoitsijoiden mielenkiintoisista esitelmistä. Paikalla oli kaksi ulkomaista vierailijaa, prof. Alice-Mary Talbott (Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies/USA), sekä prof. Jan Olof Rosenqvist (Uppsala Universitet/Institutionen för klassiska språk).

Aiheesta "Female pilgrimage to loca sancta and healing shrines" luennoinut Talbott avasi mielenkiintoisia näkökulmia pyhiinvaellusten merkityksestä bysanttilaisten naisten elämään aina myöhäisantiikin ajoilta Bysantin kirkostumiseen saakka. Varhaisessa vaiheessa naiset tekivät yllättävänkin paljon pyhiinvaelluksia Pyhälle Maalle. Keski-Bysantin ajalla pitkät pyhiinvaellukset kuitenkin jäivät lähes kokonaan, ja naisten liikehdintä keskittyi paikallisiin pyhäköihin. Yhtenä vaikuttavista tekijöistä oli varmasti se, että pitkät pyhiinvaellukset olivat naisille tavattoman vaarallisia. Kiinnostavaa oli huomata ns. parannuspyhäkköjen merkitys naisten näkökulmasta, mutta

myös miesten ja lasten. Asklepios-kultin perinteet jatkuivat näiden pyhäkköjen toiminnassa: monissa parannuspyhäköissä oli jonkin tasoista sairaalatoimintaa. Myös naispyhimysten olemassaolo herätti huomiota – miksi varhaisella kaudella naispyhimyksiä oli runsaasti, mutta jo 1. vuosituhannen loppupuolelle tultaessa ei heitä enää ollut?

Jan Olof Rosenqvist kertoi elävästi ja humoristisesti filologisen editoimistyön vaiheista sekä Medikionin Niketaan elämästä luennoissaan aiheesta "Philological Adventure: editing the Life of Niketas of Medikion". Niketas syntyi n. vuonna 760 Kaisareiasa Bithyniasa. Hän liittyi nuorukaisena Medikionin monasteriin, joka sijaitsi Nikaian etelärannikolla Bithyniasa. Niketaan elämään vaikutti Athanasios, joka jakoi Niketaan velvollisuuksia Medikionin monasterissa. Vuonna 814 monasterin perustaja Nikeforos kuoli, ja Niketas jatkoi hänen seuraajanaan monasterin johtajana. Niketas karkotettiin Leo IV:n ikonoklasmin kaudella, mutta hän palasi maanpaosta v. 820, kun keisari murhattiin. Niketas kuoli 3.4.824 tilallaan Bosporilla, ja hänet haudattiin Medikioniin. Niketaan elämästä on olemassa vain tämä yksi kirjallinen dokumentti "*Bios*", kuten Rosenqvist teosta lyhyesti kutsuu. Teos, jota Rosenqvist v. 1990 ryhtyi editoimaan, on säilynyt ainoastaan yhtenä käsikirjoituksena (*Vaticanus Graecus 1660*), joka kopioitiin vuonna 916 Stoudioksen monasterissa. Kirjoittaja oli herra nimeltään Theostekritos. *Bios* on kirjoitettu jossakin vaiheessa vuosien 829-844 välillä, oletettavasti kuitenkin lähempänä vuotta 829.

Tietonsa kirjailija oli saanut keisarinna Theodosialta, joka oli Niketaan ystävä. Teoksesta löytyi myös kirkkoslaaviksi tehty käännös, joka paljastui varsin mielenkiintoiseksi: ilmeisesti Johannes Hagioelites, joka alkuperäisen käsikirjoituksen oli kopioinut, oli lyhennellyt teosta varsin reippaalla kädellä. Kirkkoslaaviksi käännetyssä versiossa nimittäin oli jopa kokonaisia lukuja, jotka eivät lainkaan sisälly alkuperäiseen käsikirjoitukseen!

Sanna Kittelä

Näyttelyitä maailmalla

Kykladisessa museossa on vielä vuoden vaihteeseen saakka nähtävissä Ateenan uuden metron rakentamisesta esiin tulleiden esineiden näyttely. Odos Neofitou Douka 4, GR-10674 Ateena
www.cycladic-m.gr

Kauden laajin antiikin kulttuuria esittelevä näyttely on Berlinin Martin Gropius-Bau'ssa (Niederkirchnerstrasse 7, D-1078 Berlin) "Die griechische Klassik". Älkää missään tapauksessa jättäkö käymättä, jos eksytte Berliiniin, näyttely on avoinna 2.6. 2002 saakka.

Berliinin Museum für Islamische Kunst on jälleen avattu pitkän saneerauskauden jälkeen. Sisäänkäynti Pergamon-museon kautta.
www.smb.spk-berlin.de/isl/s.html

Napoliin Museo Archeologico Nazionale'ssa (Piazza Museo 19) ovat jälleen esillä museon eroottisen taiteen kokoelmat!

Kielissä järjestetään huhtikuussa 17.-24. 2002 5. Internationales Archäologie-Film-Kunst-Festival CIN-ARCHEA. Elokuvia, löytöjä, vääriä ystäviä—arkeologiafilmit hyödyn ja propagandan palveluksessa Kulturforum der Stadtgalerie Kiel www.uni-kiel.de/cinarchea/index.htm

Uutisia

Padot murtuvat?

Berliinin Pergamon-museo on alkanut palauttaa Kreikkaan pysyväksi lainaksi Olympian pyhässä lehdossa sijainneen Filippeioniksi kutsutun pyöreän rakennuksen fragmentteja. Asiasta sovittiin päämisteri Simitoksen vierailun yhteydessä. Fragmentit on kaivettu esiin saksalaisissa kaivauksissa 1875-1881. Suunnitelmissa on koota rakennus jälleen alkuperäiselle paikalleen. Pausaniaan mukaan Filippeionin rakennutti Makedonian kuningas Filip II Khaironeian taistelun jälkeen 338 eaa. ja hänen poikansa Aleksanteri Suuri viimeisteli sen isänsä kuoleman jälkeen. Vastalahjaksi saksalaiset saavat lainaan kahdeksi vuodeksi esineitä jotka on löydetty Feidiaan työpajaksi tulkittusta rakennuksesta.

Huonoja uutisia Roomasta

Viime keväänä sortui n. 20m pitkä osuus keisari Aurelianus (270-275) rakennuttamaa muuria Roomassa Porta San Sebastianon ja Porta Ardeatinan välillä. Ketään ei loukkaantunut tapahtumassa. Viranomaisien mukaan syynä sortumaan lienee kevään pitkä sadekaus, joka haurastutti tiilimuurin muurausta.

Toinen ikävä uutinen liittyy keisari Neron Domus Aureaan. Yksi katoholveista romahti viime keväänä. Domus Aurea oli avattu yleisölle vasta muutama vuosi sitten kaksikymmentävuotisen restauroinnin jälkeen. Syynä onnettomuuteen olivat samat sateet kuin Aurelianusin muurin sortumassa.

Marathonissa taistellaan jälleen

Olympiakisat vaarantavat Marathonin arkeologiset kohteet. Kreikan viranomaiset suunnittelevat Marathonin lahteen laajaa soutustadionia. Museoviranomaiset ovat antaneet suostumuksensa, mutta joukko arkeologeja ja luonnonsuojelijoita yrittää estää rakennustyöt. Hallitus on perustellut hanketta sillä, että stadion nousisi paikalle, joka on muodostunut paljon Marathonin kuuluisien tapahtumien jälkeen maan koaamisen seurauksena.

WWW

World Wide Web tarjoaa paljonkin mielenkiintoisia mahdollisuuksia tutustua antiikin kultuuriin ja sen fyysisiin jäännöksiin kotikoneen ruudulla. EU:n rahoittama Les voies romaines en Méditerranée et en Europe on yksi tällainen projekti saat- taan yleisön tietoisuuteen antiikin kulttuuriperintöä. Sivut löytyvät osoitteesta www.viadomitia.org/. Sivujen avulla pitäisi olla mahdollista seurata roomalaisia teitä eri puolilla Välimerta karttojen, kuvien ja tekstien avulla. Hanke on kunnianhimoinen, mutta kuten niin usein verkkoyrityksissä niin tässäkin tapauksessa tarmo tai jokin muu on tekijöiltä vähentynyt; työ on pahasti kesken, valmiiden osuuksien kohdalla kartat eivät avaudu, luvattua turismi-informaatiota ei löydy jne.

Toivottavasti EU-veronmaksajien rahat eivät mene hukkaan ja hanke saatetaan tulevaisuudessa kunniakkaaseen loppuun.

Mika Hakkarainen

Suomen Ateenan-instituutin ystävät tiedottaa:

KORJAUS

JÄSENKIRJEESEEN:

Vähän Aasian matkan hintaan kuuluu ilmoitetun hinnan 6300 mk (n. 1050 euroa) **lisäksi** 200 markan (n. 33 euroa) maksu yhdistyksen stipendirahastoon.

Matka on jo täynnä, jonotuslistalle mahtunee.

MATKA VÄHÄÄN AASIAAN 22.4.–29.4. 2002

Matkan johtajana toimii **FT Timo Sironen**

Izmiristä (Smyrna) käsin vierailaan Pergamonissa, Sardeessa ja tietenkin tutustutaan itse Smyrnaan. Troijaan ja Assokseen tehdään retki Çanakkalesta. Kusadasista käsin vierailaan Efesoksessa, Prienessä, Miletoksessa, Didymassa ja Magnesia ad Maeandrumissa.

Ilmoittautuminen: Matkatoimisto Etelämatkat Oy. Puh. 09–680 1717 (Fredrikinkatu 33), Liisa Huhtala.

ESITELMIÄ:

Keskiviikkona 21. 11. 2001 klo 18.15 FM **Tua Korhonen** pitää esitelmän *Perusteluja kasvissyönnille antiikin aikana: Plutarkhoksen 'Peri sarkofagias' eli 'Libansyön- nistä'*.

Paikka: aud. III, Helsingin yliopiston päärakennus (Aleksanterinkatu 5).

Maanantaina 10. 12. 2001 klo 18.15
Prof. **Jaakko Frösén** pitää yleisö-
luennon *Ajankobtaista Aaronin*
vuoren kaivauksista Porthania II,
Helsingin yliopisto (Yliopistonkatu 3,
1.krs.).

Lappeenrannassa: **Kirjallinen** **iltapäivä**

Sunnuntaina 18.11. 2001 klo 14
Taipalsaaren kunnantalolla.
Esitelmät: yleisen kirjallisuustieteen
professori **Hannu K. Riikonen**:
'Antiikin kirjallisuuden tulkin-
noista modernismin kaudella' ja
erikoistutkija **Raija Majamaa**:
'Osaavatko kirjallisuuden tutkijat
kertoa kirjailijoista? Tieteestä
elämys'.

Tilaisuus liittyy Tieteen päivilläkin
2001 olleeseen näyttelyyn "Tieteestä
elämys – professorit ja kirjallisuus",
joka on Taipalsaaren kunnantalolla
esillä 6. – 19. 11. 2001. Lisätietoja:
Tuula Koski p. 05-414 2213 (k).

Lauantaina 2.3.2002 klo 14 **Prof.**
Jaakko Frösén esitelmöi aiheesta:
Mitä uutta Petrasta.

Lappeenrannan linnoituksessa, Or-
todoksisen seurakunnan seurakun-
tasalissa (Kristiinankatu 7).

Tilaisuudessa kahvi- ja teetarjoilu.

MARE NOSTRUM – **SUOMEN** **VÄLIMEREN** **ALUEEN TIEDE-** **INSTITUUTTIEN** **YSTÄVIEN** **YHTEINEN** **JÄSENILTA**

Keskiviikkona 14. 11. 2001 klo
17.00–20.00

Tieteiden talolla, sali 309 (Kirk-
kokatu 6, 00170 HKI)

Ohjelmassa kolme esitelmää eri ins-
tituuttien (Suomen Ateenan-insti-
tuutti, Villa Lante, Lähi-idän insti-
tuutti) omilta aloilta:

klo 17. Tervetuliaismalja

klo 17.15 Tervetulotoivotus

klo 17.30 FM Pirjo Lapinkivi: *Hieros*
gamos sumerilaisilta gnostilai-
sille.

klo 18.15 FM Erja Salmenkivi:
Kreikkalainen Egypti.

klo 19.00 FT Antero Tammisto:
Egypti Italiassa – Palestinan Nii-
li-mosaiikki.

klo 19.45 - 20.00 Yleiskeskustelu ja
jäsenillan päätös.

TERVETULO!

Kirjoittajat:

Mika Hakkarainen, FL, Helsingin yliopisto

Liisa Kanerva, TkT, arkkitehti

Sanna Kittelä, opisk., Helsingin yliopisto

Martti Leiwo, vs. prof., Helsingin yliopisto

Ari Saastamoinen, FM, Helsingin yliopisto

Vesa Vahtikari, HuK, Helsingin yliopisto

Kansi: Nainen Thebasta. Otto Magnus von Starkelbergin
piirros, 1811. Gennadios kirjasto, Ateena

Takakansi: Janitsaari Ioanninasta.

Otto Magnus von Starkelbergin piirros,
1811. Gennadios kirjasto, Ateena

MUITA ESITELMIÄ:

Klassillis-filologisen yhdistyksen
kokouksessa ti 4.12. 2001 **FT Rei-**
jo Pitkäranta pitää esitelmän *Klas-*
sista ja modernia: uusi Suomi-
latina-suomi -sanakirja. Portha-
nian salissa IV (Yliopistokatu 3, 1.
krs.)

Helikon

3/2001

Päätoimittaja Huvudredaktör

Martti Leiwo puh. 191 22016

Klassillisen filologian laitos

PL 4 (Vuorikatu 3A), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: Martti.Leiwo@Helsinki.fi

Toimittajat Redaktörer

Mika Hakkarainen, puh. (09) 191 24511

Sähköposti: Mika.Hakkarainen@Helsinki.fi

Marja Vierros puh. (09) 191 22785

Sähköposti: Marja.Vierros@Helsinki.fi

Sanna Kittelä, Sanna.Kittela@Helsinki.fi

Toimituskunta Redaktionsråd

Mika Hakkarainen

Heikki Kotila

Sirkka Stolt, puh. (09) 7010 2360

Marja Vierros

Suomen Ateenan-instituutin ystävät ry

Sihteeri Marja Vierros

Klassillisen filologian laitos

PL 4 (Vuorikatu 3A), 00014 Helsingin yliopisto

puh. 09-191 22 785,

fax 09-191 22161

Sähköposti: Marja.Vierros@Helsinki.fi

Villa Lanten ystävät ry

Sihteeri Risto Valjus

Postiosoite: PL 604, 00101 Helsinki

puh/fax 09-69 44 535

Sähköposti: Risto.Valjus@Helsinki.fi

Medlemsblad

Finlands Athen-instituts vänner r.f.

Sekreterare Marja Vierros

Villa Lantes vänner r.f.

Sekreterare Risto Valjus

Jos haluat Helikonin,
ota yhteys yhdistysten
sihteeriin.
Om du vill ha Helikon,
kontakta sekreteraren.

